

SPRAVODLIVOSŤ PRE VŠETKÝCH . . .

ZBORNÍK PRÍSPEVKOV Z ROVNOMENNÉHO SYMPÓZIA
25. A 26. SEPTEMBER 2019, KOMÁRNO

* * *

IGAZSÁGOT MINDENKINEK . . .

TANULMÁNYKÖTET EGY AZONOS NEVŰ SZAKMAI SZIMPÓZIUMON
ELHANGZOTT ELŐADÁSOKBÓL
2019. SZEPTEMBER 25-ÁN ÉS 26-ÉN, KOMÁROM

BRATISLAVA

2020

KOMÁRNO

**IX. COLLOQUIA COMAROMIENSIA
HISTORICORUM ARCHIVARIORUMQUE. MMXIX**

RECENZENTI:

PHDR. TÜNDE LENGYELOVÁ, CSC.

DOC. PHDR. IVAN MRVA, CSC.

ZOSTAVILI/ÖSSZEÁLLÍTOTTAK: LUKÁŠ PALUGA, KATARÍNA RÉPÁSOVÁ

**© MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY
ŠTÁTNY ARCHÍV V NITRE
PRACOVISKO ARCHÍV KOMÁRNO
HRADNÁ 2, 94501 KOMÁRNO**

S FINANČNOU PODPOROU MESTA KOMÁRNO

* * *

KOMÁROM VÁROS PÉNZÜGYI TÁMOGATÁSÁVAL

ZA OBSAH PUBLIKOVANÝCH PRÍSPEVKOV

ZODPOVEDAJÚ JEDNOTLIVÍ AUTORI

* * *

A KÖZZÉTETT CIKKEK TARTALMA

MINDEN SZERZŐ KIZÁRÓLAGOS FELELŐSSÉGE

OBÁLKA/BORÍTÓ: L. PALUGA

ISBN 978-80-973527-2-1

OBSAH • TARTALOM • CONTENTS • INHALT

Úvod.....	6
Predslov.....	8

I. PRÁVO V ÚHORSKU

IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS A TÖRTÉNELMI MAGYARORSZÁGON

S K O R K A, Renáta. A városok és a tárnoki ítélőszék együttműködésének kezdetei • Počiatky spolupráce miest a tavernických súdov • The Beginnings of Cooperation between the Hungarian Towns and the Court of the Magister Tavernicorum.....	10
N A G Y, Janka Teodóra. A „falu szájától” a „pacalvetésig” A közvélemény-büntetések helye • Od "klebiet" k "potupe". Význam zvykového práva v tradičných vidieckych spoločenstvách • From 'talk of the village' to 'tripe banishment' The role and place of public judgement as a form of punishment in the traditional communities.....	16
B O G N Á R, Szabina. Szemelvények Tagányi Károly (1858–1924) jogszokásgyűjtő programjának büntetőjogi fejezeteiből • Kapitoly týkajúce sa trestného práva v diele etnografa a zberateľa zvykového práva Károlya Tagányiho • Chapters on criminal law in the work of ethnographer and collector of customary law Károly Tagányi (1858–1924) ..	28

II. K DEJINÁM PRÁVA V MAĎARSKU V 20. STOROČÍ

VISSZATÉRÉS A 20.SZÁZADI MAGYARORSZÁG IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSÁHOZ

N A G Y, Szabolcs. A magyarországi tanácsköztársaság funkcionáriusainak győri büntetőpereiben vizsgált vagyoni elleni bűncselekmények • Majetkové trestné činy skúmané v súdnych procesoch bývalých funkcionárov Maďarskej republiky rád • Crimes against property investigated in the Győr criminal lawsuits of the functionaries of the Hungarian Republic of counsils.....	41
S Z É P V Ö L G Y I, Enikő. Relatívě határozatlan tartamú szabadságot elvonó intézkedések a 20. századi Magyarországon • Opatrenia týkajúce sa neurčitého trvania odňatia slobody v Maďarsku v 20. storočí • Deprivation of liberty on the basis of criminal measures for an indefinite period in the 20th century of Hungary.....	51
T A K Ó, Dalma. A hűtlenség büntetének megtorlása 1941-től – A Honvéd Vezérkar Főnökének különbíróasága • Tresty za vlastizradu od roku 1941 - špeciálny súd Veliteľa hlavného veliteľstva Maďarského kráľovského honvédsťva • Sanction of the crime of disloyalty from 1941 – The Court of the Head of General Staff.....	71
H E G E D Ű S, Zoltán. Kisember a bíróság előtt. A büntetőpolitika hozzájárulása az 1950-es évek elejének társadalmi elnyomásához • „Malý“ človek pred „veľkým“ súdom. Podiel trestnej politiky štátu na útlaku spoločnosti na začiatku 50. rokov 20. storočia • Kleine Leute vor Gericht. Der Beitrag der Strafpolitik zur sozialen Unterdrückung der frühen 1950er Jahre	85

III. SÚDNICTVO A MESTÁ
IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSOK A VÁROSOKBAN

- C H L E P K O, Peter.** *Nové poznatky o krupinskom práve a súdnictve • Új ismeretek a korponai jogról és bíraskodásról • New findings on Krupina law and the judiciary.....* 95
- S E G E Š, Vladimír.** *Súdne konanie a trestné exekúcie v stredovekom Prešporku • Bírósági eljárások és büntető végrehajtások a középkori Pozsonyban • Judicial proceedings and criminal executions in medieval Pressburg .....* 104
- P A L U G A, Lukáš.** *Procesy s osobami obvinenými z podpaľčstva v Komárne v rokoch 1750 – 1842 • Gyűjtogatással vádolt személyek büntetőperei Komáromban 1750 és 1842 között • Trials with persons accused from arson in Komárno in the years 1750 – 1842* 120
- B E R E G S Á S Z I, Balázs.** *A Magyaróvári m. kir. Járásbíróság és Fogház építéstörténete • Dejiny výstavby Okresného súdu v Magyaróvári • The history of Magyaróvár District Court Building.....* 132

IV. SPRAVODLIVOST' A TREST
IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÜNTETÉS

- S Z E G H Y O V Á, Blanka.** *Praniere v Uhorsku: Stav a perspektívy výskumu • Pellengérek a Magyar Királyság területén. A kutatás jelenlegi állapota és távlatai • Pillories in the Kingdom of Hungary: New Perspectives and the State of Research.....* 142
- N E M E C, Miroslav.** *Miesta súvisiace s výkonom súdnictva v minulosti na Liptove • A múltbeli igazságszolgáltatás helyszínei Liptó vármegyében • Places related to the execution of justice in Liptov region in the past.....* 152
- G E S C H W A N D T N E R, Branislav.** *Výkon spravodlivosti v Prievidzi alebo prievidzský kat? • Igazságszolgáltatás végrehajtása Privigyén avagy a privigyeyi hóhér? • Execution of Justice in Prievidza or Prievidza Executioner?.....* 168
- P O K O R N Y I, Gábor.** *1956 komáromi főbűnősei a periratok alapján • Komáromski „hlavní vinníci” revolúcie v Maďarsku v roku 1956 • The main culprits from 1956 in Komárom.....* 186

V. BEZPEČNOSTNÉ ZLOŽKY A KRIMINALISTIKA
BIZTONSÁGI ERŐK ÉS A KRIMINALISZTIKA

- N Á N Á S I, László.** *A dél-alföldi ún. betyárperek joga és kriminalisztikája 1869 – 1874 • Právo a kriminalistika procesov s betármí na Dolnej zemi (1869 – 1874) • Criminalistics and Law of the Hungarian betyár trials of Szeged (1869 – 1874).....* 203
- F E R E N C Z I, Szilárd.** *Agresszor és áldozat. A kolozsvári rendőrség és a város viszonya a dualizmusban • Agreszor a obet. Vztahy žandárstva a mesta Kluž (Kolozsvár) v období dualizmu • Aggressor and victim. The relationship between the city of Cluj/Kolozsvár and its police in the dualist era .....* 219

K E L E M E N, Roland. Katonai igazságszolgáltatásra vonatkozó szabályok Magyarországon 1867-től az 1912-es nemzeti jogalkotásig • Vojenská spravodlivosť v rakúsko - uhorskej monarchii od roku 1867 až po prijatie zákonného článku č. LXIII. v roku 1912 • Military judicial rules in Hungary from 1867 to the national legislation of 1912 232

VI. NA OKRAJI SPOLOČNOSTI A NA HRANE ZÁKONA
A TÁRSADALOM ÉS A TÖRVÉNY PEREMÉN

P A P Á Č, Richard. „...Meretricariam duxisset vitam...“ Prostitúcia v Košiciach v 16. – 18. storočí • Prostitúció Kassán a 16. – 18. században • Prostitution in Košice im 16. – 18. Jahrhundert 248

S Z E G H Y, Gabriel. „Najstaršie remeslo“ v Košiciach v období po Rakúsko-uhorskom vyrovnaní. Úvod do problematiky • A "legősibb mesterség" Kassán az osztrák - magyar kiegyezés után. Bevezetés a problematikába • „Das älteste Gewerbe“ in Košice nach dem Österreichisch-Ungarischen Ausgleich. Einführung in die Problematik 262

R É P Á S O V Á, Katarína. Prostitúcia a nevestince v Komárne na prelome 19. a 20. storočia • Prostitúció és bordélyházak Komárom városában a 19. és a 20. század fordulóján • Prostitution and brothels in Komárno at the turn of the 19th and 20th centuries 271

Autori štúdií • A tanulmányok szerzői 274

Szemelvények Tagányi Károly (1858–1924) jogszokásgyűjtő programjának büntetőjogi fejezeteiből¹

B o g n á r Szabina

Kapitoly týkajúce sa trestného práva v diele etnografa a zberateľa zvykového práva Károlya Tagányiho

Toho roku si pripomíname 100. výročie vydania prvého zväzku diela nitrianskeho rodáka Károlya Tagányiho (*A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. diel. A családjog és öröklési jog köréből*), ktoré vydala Maďarská etnografická spoločnosť spolu s Maďarskou etnografickou knižnicou. Historikovi a archivárovi Tagányimu sa za jeho niekoľko desaťročí trvajúcu snahu dostalo obrovskej pocty. Jeho súčasníci považovali jeho prácu za mimoriadnu a za jeho prínos vo vývoji etnografie ho Maďarská etnografická spoločnosť v roku 1920 zvolila za svojho predsedu. Na tomto poste zotrval až do svojej smrti v roku 1924. Po vydaní prvého zväzku Tagányi pokračoval vo svojej zbierkovej činnosti a zozbieral materiál k ďalším trom zväzkom (II. Dologjog, vagyonjog, vagyonjogi igazság szokásai, birtokjog; III. Kötelmi jog; IV. Büntetőjog, perjog, kiegyezési rendszer). Vedľa viac než tisíc zápiskoch Tagányi sformuloval aj záver svojej knihy. Tento materiál sa dodnes nachádza v Széchényiho knižnici v Budapešti (pod signatúrou OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. Tagányi Gyűjtemény. Jog és szokásjog. Ősi jogi és szokásjogi általánosság – bibliográfia. Hazai jog és jogszokások. Birtok – büntető – házassági és kötelmi jog. A Magyar jog külföldi hatása). Neskorší odborníci v tejto téme, medzi nimi György Bónis či Ernő Tárkány Szűcs, ho však nepoznali. V príspevku sa budem snažiť predstaviť proces zbierania informácií týkajúcich sa trestného práva s prihliadnutím na jeho pôsobenie v komárňanskom regióne, ale vezmem do úvahy aj to aké zbierky zvykového trestného práva vznikli na poli trestného práva a čo je to, čo odborná literatúra definuje ako trestné zvykové právo.

Preložila Katarína Répásová

Száz esztendeje annak, hogy a Magyar Néprajzi Társaság a Magyar Néprajzi Könyvtár sorozat új folyamának első köteteként 1919-ben kiadta a nyitrai születésű Tagányi Károly (1858–1924)² *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész. A családjog és öröklési jog köréből* című munkáját. Kötetében Tagányi részletes nemzetközi kutatástörténeti kitekintést követően fogalmazta meg az „élő, megíratlan, jogi alakba nem öntött jogszokások, jogi szertartások és jelképek” összegyűjtésének programját, melynek fő vázát egy kérdéssor képezi: „konkrét kérdőpontok amint azok a magánjog egyes részeiben: a családjog, a vagyonjog és kötelmi jog terén, továbbá a közigazgatási jogban és végül a büntetőjogban megnyilvánulnak”.³ Tagányi többévtizedes anyaggyűjtésén alapuló munkáját a kortársak korszakalkotó jelentőségűnek minősítették a néprajztudomány fejlődése szempontjából; a történész-levéltárnok Tagányit a Magyar Néprajzi Társaság 1920-ban elnökévé választotta és 1924-ben bekövetkezett haláláig betöltötte ezt a tisztséget. A későbbi korszak tudósai is nagy jelentőséget tulajdonítottak Tagányi jogszokásokról szóló könyvének. Fél Edit néprajztudós szerint a régi szerzők közül talán Tagányi volt az egyetlen, aki a népi társadalom jelenségeit olyannak látta, amilyenek azok valójukban voltak.⁴ Negyedszázaddal a program meghirdetését követően rögzítette, hogy az a „mai napig sem veszített semmit sem időszerűségéből, sem jelentőségéből. Ha a Néprajzi Társaságtól kiadott kérdőíve csak valamelyest meghallgatást talál, egész népi társadalomkutatásunk másként alakulhatott volna.”⁵

¹ A tanulmány az NKFIH FK-19 132220. sz. pályázat támogatásával készült.

² Tagányi Károly historiográfiai megítéléséhez hiánypótló szempontokat vet fel Szeberényi Gábor. Vö.: Szeberényi 2014a; Szeberényi 2014b; Szeberényi 2016. A Tagányi családról részletesebben: Keresteš 2005, illetve: Bognár 2016a.

³ Tagányi, 1919. 18.

⁴ Fél 2001. 366.

⁵ Uo. 346.

Tagányi könyve első részének megjelenését követően – valószínűsíthetően 1924. szeptember 9-én bekövetkezett haláláig – tovább dolgozott. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tárában a „Quart. Hung. 2278. *Tagányi Gyűjtemény. Jog és szokásjog. Ősi jogi és szokásjogi általánosság-bibliográfia. Hazai jog és jogszokások. Birtok - büntető - házassági és kötelmi jog. Magyar jog külföldi hatása*” című dossziében a megjelent családi jogi és öröklési jogi fejezetek jegyzetei, kézíratai, korrektrúrai mellett – borítékokba rendezve – megtalálhatók a tervezett folytatás anyagai is. Ezt, a jogszokáskutatás szempontjából különös jelentőségű irat-együttest – és sajnos a Tagányi-hagyatékot általában – a népi jogélet későbbi kutatói nem ismerték, így természetesen nem is meríthettek belőle.⁶ A jegyzetanyag jogszokásgyűjtő program folytatásaként való beazonosítására csak a kétezres években került sor.⁷ A kéziratári jegyzetek szerint Tagányi további három részhez gyűjtött anyagokat. A második, dologi jogi rész munkacíme: *II. Dologjog, vagyonjog, vagyonjogi igazság szokásai, birtokjog*.⁸ A tervezet szerint a harmadik rész a kötelmi jog jogszokásait: *III. Kötelmi jog*,⁹ és végül a negyedik: *IV. Büntetőjog, perjog, kiegyezési rendszer* címmel, a büntetőjogi, eljárásjogi, illetve mai szakkifejezéssel élve a mediációs/közvetítői eljárás jogszokásait¹⁰ öleli fel. A több mint ezer jegyzet mellett Tagányi megfogalmazta jogszokásokról írott könyve befejezését is,¹¹ melyben összegezte a jogszokás kutatás célját, valamint részletes útmutatást adott a gyűjtésre vonatkozóan.

A tervezett fejezetek kézíratos anyagában az egyes borítékokban található, a leltározás során sorszámozott, különböző méretű papírlapokra írt jegyzetek többségén a tervezett témához kapcsolódó szakirodalmi „leltárt”, hivatkozásokat találunk. A pontos forrásmegjelöléseket – főként a külföldi irodalom esetében – jegyzetek, idézetek egészítik ki. Az értékítéletekkel tűzdelt szakirodalmi hivatkozások mellé Tagányi minden fejezethez eredetmagyarázatokkal ellátott szójegyzékeket készített, szépirodalmi utalásokat gyűjtött, valamint – a jelenkutatás szép példáiként – újságvivágásokat csatolt. A jegyzeteket tartalmazó borítékokra írta fel Tagányi, hogy mely résztémákhoz gyűjtött anyagokat. A kéziratban maradt részek közül a legkidolgozottabb és egyben legterjedelmesebb a *Büntetőjog, perjog, kiegyezési rendszer* fejezet.¹² Ebben Tagányi klasszikus, ma már egyértelműen a jogtörténet területéhez kötődő témákat dolgozott ki, mely során számba vette többek között a büntetési nemeket és az egyházi büntetéseket. A tervezett büntetőjogi fejezet a jegyzeteket tartalmazó borítékon rögzített „tartalomjegyzéke” a következő:

„229–230 Isten büntetése, egyházi büntetések

231–234 van-e szokásban bosszút állni, babonák vannak-e, compositiv szertartás mennyisége

235 község megsértése

238–240 büntettek melyeket csak szokás által büntettek babonából

250 személyek büntetése más hibájáért, volt eset rá, hogy holtakat, állatokat büntettek

260–271 hogy büntet a nép, pénz – szabadság – testi megszégyenítő büntetés, eltávolítás

273–274 elévülés, büntetés enyhítése

276–289 egyházellenes kihágások, hamis tanú esküje, papok, egyházsolgák megsértése, templomi szerek lopása, sírok feldúlása, holtak bántalmazása, előjáróság elleni sérelmek, községi alkalmazottak kihágásai

299–308 csavargás, koldulás, iszákosság, szerencsejátékok, babonák, erkölcstelenségek, szüzesség elvesztése, kurvák, természetellenes bűnök

---

⁶ A népi jogéletkutatás történetéről részletesen: Nagy J. 2018; Bognár 2016b.

⁷ Bognár 2009.

⁸ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 438-as boríték, benne jegyzetek 439–616-ig.

⁹ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 1367-es boríték, benne 1368–1591-ig, valamint jelöletlen boríték benne jegyzetek 1194–1366-ig

¹⁰ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 618-as boríték, benne jegyzetek 766–894.

¹¹ OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 377-es boríték, címe Jog és szokásjog. Benne Jogszokások befejezése. 435, 436, 437

¹² OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 617-es, 618-as, 895-ös boríték. 895-ös boríték, benne jegyzetek 896-tól 1148-ig. (250); 618-as boríték benne jegyzetek 766–894. (130).

313–319 a nép felfogása, szokásai a gyilkosságról, nincs-e szokásban a meggyilkolt rokonainak kiegyezése, a gyilkos fölkatatása, szembesítés, bosszú, gonosztevők, varázslók meggyilkolása, öngyilkosság, gyermekgyilkosság, szülőgyilkosság, szándékos, nem szándékos gyilkosság, kísérlet, fenyegetés

320 testi sértések, szokásban van-e a kiegyezés, varázsló, boszorkányperek

321–323 leányok elcsábítása bordélyházakba, szabadságtól megfosztás, erőszak, személyes sértések, rágalmak, szimbolikus bántások mit jelentenek

324 gyűjtogatás

327–331 lopás, rablás, tolvajság, lókötés

337 előfordul-e önbíráskodás, magánbosszú, kiegyezés, kárpótlás

338–342 bíróságok, vének, szomszédok bírósága, speciális bíróságok, fellebbezési fórumok, felsőbb bíróságok kiszállásai.

346–407 peres eljárás, jogász, közbenjárók, község, mint fél, elévülés, tárgyalás, bizonyítás, vizsgálat, nyomkövetés, a bűnjelet a tolvaj nyakába akasztják, tetemrehívás, tanúskodás, írásbeli bizonyosságok, döntés sorshúzással, eskü, bűnjel, babonák, a gonosztevő fölfedezésére, vallatás, istenítélettel rábizonyítás; vannak-e kibékülések, ítéletmondás, ítélet következményei, végrehajtás, babonák, ítéletrontók¹³

Tagányi gazdag büntetőjogi jegyzetanyagának részletes feldolgozása folyamatban van¹⁴, így jelen cikkben a büntetőjogi fejezetek általános jellemzésén túl csupán szemelvények közlésétélre vállalkozhatunk, kiemelve komáromi vonatkozású hivatkozásokat, anyaggyűjtést. Nyomdakészek Tagányi magánharcról, vérbosszú történetéről és a tetemre hívásról megfogalmazott jegyzetei.¹⁵ Vizsgálatába vonta az egyes büntetésekhez kapcsolódó szertartásokat

¹³ Oldalt jegyzet 392 - földeskü határkérdésekben.

¹⁴ A „*Tagányi Károly (1856–1924) jogszokásgyűjtő programja és hagyatékának tudománytörténeti jelentősége*” című, NKFIH FK-19 132220. sz. program keretében.

¹⁵ (Jegyzetszám majd a cédula betűhív leírása idézőjelben - válogatás.) 849–851. „Tetemrehívás (franciául bière). (Nouvelle Revue Historique de droit francais et étranger XXIX. 1905 évfolyam 415–424.) G. Testand bírálata Chr. Villads Christensen könyvéről (A Zeitschrift der Savigny Stiftung Germ Atheil. XII. 1901 évfolyam 399. lapján is bírálják e munkát.), Baareproven dens Historie og Stilling I Fortidems Rets-og Naturop fattelse (A tetemrehívás története és helye a jogról és természetről való régi fölfogásban) - København (det nortiske Forlag) in. 8. 1900. 289. lap. Tetemrehívás a középkorban az istenítélet egy neme, mely szerint a gyilkost áldozata hullájához helyezték és neki kezét kellett rátenni, ha a sebek megváltoztak vagy vérezni kezdtek (ementatio), akkor bűnös volt, ha nem, akkor ártatlan. Szerző nem találja nyomát a tetemrehívásnak a görögök, rómaiak, arabok, germánoknál. Legelőször a XII. században találkozik vele Arthur és a Kerek asztal lovagjai regényében, melyek Bretagne-ben keletkeztek. Valószínűnek tartja (bár határozottan nem meri állítani), hogy ez az intézmény kelta eredetű. Elveti Brunner véleményét (Deutsche Rechtsgeschichte II. 404/5), hogy a tetemrehívás jóval régebbi intézmény volna az Arthur mondataknál. Eredetileg nem is istenítéleti próba, csak később válik azzá. Visszautasítja Dahn Felix tanát is, hogy a tetemrehívás germán eredetű lett volna, mikor az legelőször a XII. századi francia költeményekben tűnik föl. Szerző szerint e szokás pogány eredetű babona, de az egyház a XII. század közepétől magáévá tette, mert ebben az Isten csodatételét látta, az egyház dicsőségére és a bűn megtorlására. Így terjed el e szokás előbb Franciaországban, Németalföldön, Németországban, Angliában s végül Olaszországban. Tagadja, hogy Klodvig rendeletében, mely a száli törvényekhez van csatolva, a tetemrehívás nyerne alkalmazást. A német tudósok közül Philipps, Schulte, G. Waitz és Brummer istenítéletnek mondják ezt, Konrad Mauer és Planck azonban ezt tagadják. Amazok a bizonyítás módjának, ezek nem. Végül Lehmann a tisztító eskü egy nemének hiszi. A renaissance tudósai mindent elkövettek, hogy a tetemrehívás nyomait a görög és a latin szerzőkből kimutassák, de sikertelenül. Sok jurista a középkorban s a XVI., XVII. szban a reformációban ellenezte és elítélte ennek alkalmazását az igazságszolgáltatásnál, mert tévedésekre vezethet. Németországban 1669-ben Pomerániában alkalmazták utoljára, de a nép a XVIII. század közepéig. Csehországban 1494–1509 közt általánosan el van terjedve. Szerző szerint még tovább élt a szlávoknál és a magyaroknál. A székelyek csak Mária Terézia alatt hagytak fel vele végleg. A délszlávok most is használják, 1894-ben Bosznia és Hercegovinában még megvolt, s Krajnában is dívik. Angliában a nép közt dívott, de Skóciában rendkívül el volt terjedve még a 19. század elején. Sőt Durhamban ma is megvan az a szokás, hogy aki a halottas házba megy, mind egyik megérinti a testet azt bizonyítva ezzel, hogy a halottnak sohasem kívánt rosszat. Dániában a XVI–XVII. században dívik, Norvégiában még 1845-ben is. E szokás hanyatlása összefügg az orvosi tudomány előhaladásával. Az orvosok 1600-tól folyton küzdöttek e szokás ellen. Észak-Németországban a középkorban nem az egész holttestet, hanem csak egyik kezét, néha füstön aszalt kezét használták, sőt megelégedtek a kéz viaszmodelljével is. Mindez lehetővé tette, hogy a tetemre hívást sok év múlva is használhatták. Pattetanál (196–202. l.); 850 „Új Magyar Múzeum 1858. I. 189–199. Tetemrehívás vagy halálnyitásról értekezik Balássy Ferenc. Ezeket a székelyeknél eltiltják az erdélyi 1594. és 1649. törvények. A meggyilkolt holttestét addig el nem temették, amíg azon helynek vagy falunak lakói, hol a hulla találtatott, a tetemnél meg nem jelentek, a gyilkost meg nem nevezték, vagy pedig kezüket a halott fejére téve meg nem esküdtek,

hogy ők nem részesek a gyilkosságban. Ki esküt tenni vonakodott, vagy keze alatt a testből a vér megindult, azt vétkesnek nyilvánították mint gyilkos kiadattatott. Ezt bizonyítja az 1669iki törvény. Udvarhelyszék 1740. évi 16. statutuma eltörli a tetemfelszabadítást, melyet bírságul az eltemetési engedélyért fizettek, a megölt ember javaiból. Balássy azt hiszi, hogy ennek lennie kellett a régi magyaroknál is, mert hiszen az 1594. és 1649. törvények szerint a tetemrehívás nem csak a székelyeknél, de az erdélyi magyaroknál is divatban volt.; 744 „Mózes rendeli (4. M. 30. 19–31) vérezt bosszút álló a gyilkost halálra vigye, amint ütött, ő is úgy üttessék. Vérbosszúra Ábrahám korából (119. 14, 14–7.), de 6 város szolgált asylummul a zsidóknál (M. 35. 9–15) a nem szándékos gyilkosoknak.”; 769 „1522 (Széchenyi Catalogus I. 419) libetbányai ecclesia matriculája szerint az odaváló papot és iskolamestert eretnokséggel megégették. 1609-1635. Szalvónia és Horvátország statutumai szerint IV. contra strigas procedi debent domini Vicebanus et Vicecomes Varasdiensis ex officio” X. szerint strigas, sagas et veneficas ubivis in regno hoc degentes et repertas incolae eorundem locorum libere captivare, et ad dominos eorum terrestres deducere, qui easdem sub amissione patibulorum pro demerito punire possint ac valeant.” 1595 medgyesi zsinat végzései (J. Benkő Collectan. Mss) szerint „quicunque se conferunt ad magos et veridicos auxilium et levamen morbi alicuius aliquid ab ipsis petentes: debent privari usu coenae dominicae; si autem pastores id faciunt, amoveantur ab officio per mensem coram senioribus communitatis, et a capitulo digna afflictionem poena flor. 10.” Bonfini (Dec. IV. l.VII) szerint Mátyás udvarában is voltak magos quidem et nigromantes.”; 770 „középkori budai büntetőjog Tört.tár. 1909: 59-87. 1. (64.) tetemre hívás”; 771 „Kállay (Tudománytár 1835 és VI 68) különösképpen tartja, hogy Mátyás 8. VI art 51 azt rendeli, hogy a szántsándékos gyilkos meg ne válthassa magát, de halált szenvedjen „si qui hominum cuiuscunque conditionis et praeeminentiae existant, deliberative homicidium perpetraverint, omni redemptione semota, interficiantur” Mátyás érezte a megváltás helytelen voltát, de azért a régi szokás továbbra is fentmaradt Szegedy szerint is (Tyrocinum 530). Mátyás törvényt meg erősítik Vlad. Decr. 1. art. 82. Decr. 7. art. 14. 1563: 38. 63. és 1543: 30 nisi inter partes accordata fuerit et ex rationabili causa de suprema potestate sua rex concedendam iudicet” De Kállay a kegyelemadásra vonatkozó törvényeket homályosnak, ellenkezőknek tartja és csak az 1715:48 határoz egész bizonyossággal azért Kitonich (caus. 9. quae. 29) és Szegedy (50) az 1563-ban hozott 38. és 63. cikküket ellentmondóknak mondja. De hogy Mátyás után is lehetett szántsándékos gyilkosnak egyezkedni, mutatja Verböczi II 55 a ki meg nem egyezt tunc manibus adversarii sui ut capite plectatur adandó. Érdekes Verböczi III.3 paraszat homági-umokat s azok részeit összevetni az er. szász statutok büntetésével mibe került a csonkítások (Ll. tit. 6. LIV. tit. 10.)”; 772 „Mózes (I.8.21) írja, hogy minden testnek lelke a vérben van. (I.1.24) szerint pedig „bizonyára pedig a ti véretekért melyben vagyon a ti élő lelketek bosszút álltok” Azt hitték hogy alelek a vérben van. Ezért vannak az engesztelő véráldozatok, vérszerződés stb. Cornides (Vindiciae Anonymi I 300) említi Bruxen András Jánost ki 1537ben egy könyvében írja a véresztelésről hogy az még az ő korában is erga exoticum observatus est privatum inter se amicitia coeuntibus.”; 773 „Zsigmond 1405: 7.8. Privata vindicta vetita est. a Teruga Dei legelőször Romontban (Svájc) merült föl a XI. sz. közepe előtt s elhatározták a püspökök és érsekek hogy olyan napokon melyek Krisztus urunk születése és szenvedései által megszenteltettek egy keresztény se fogjon a másik ellen fegyvert kiközösítés terhe alatt. Ezt elfogadta Burgund meg Elsass 1051ben.”; 774 „A büntetőjog végett különösen át kell nézni Szegedy Tyrociniumát mert tele rendkívül érdekes magyarázatokkal, analógiákkal és adatokkal. Már Kovachich (Suppl ad Vestig Com Burae 1798 I. 155) tudja, hogy V. István alatt a gyilkost nem idézik perbe, atyafiai egyezkednek a vérdíjért. Kállay Ferenc akadémikus (Tudománytár. Buda 1835. évfolyam VI. kötet 66–75.) már világosan utal (Törvények és szokások historiai hasonlatosságai némi tekintettel Magyarországra) arra, hogy az egyezkedés a vérdíj, a vérbosszú következése volt. (68) Ezen vérbosszúra kötelezettségből lehet mind nálunk, mind más nemzeteknél azon sok törvényeket kimagyarázni, melyek a vérezgés esetében a megsértett vérokonokkal való egyezkedésről szólnak (Lan. Decr. I. art 9. Alberti decr art 27Matth. Decr 6. art 55 Vlad Decr I. Art. 74. Tripart. II sit 55). Bonfini (LVI Dec. 4fol 629) is említi mint a régi magyar törvényt, mely Mátyás törvényében úgy fejeztették ki »in sententia capitali convictus tribuo apud indicem detineatur concordiae causa qua non succedente adversario tradatur cuius est caput vel bona aligere« I. Lipót is 1701. aug. 11. rendeletében a halálra ítéltnek 3 napot adott Istennel való megbékélésre s aztán kell az ítéletet rajta végrehajtani.”; 776 „Kállay V. Törvények és szokások hasonlatossága. A bajviadalokról szól Botka T. De duellis Hungarorum litisdecisoriis. pesthni 1829 mű alapján Tudománytár 1837 Értekezések I. 261-311. Az erdélyi szász statutum I. IV. tit. V. eltiltja a párbajt. signum duelli átnyújtása 1329ben jön elő először (?). A bíró 1478banis a másik felet háromszor szólította föl a bírót ut moris est a nyujtott jel elfogadására. Ez volt a czövek. Kovachichnál lásd Magy. nyelv és Etym. szótár. Jámbor István Sokféle IX.111. szerint ez a czövek faszeg volt a németek is zwecknek hívják a csehéknél is tzvek vagy czvok. Kállay (275) tagadja és azt hiszi hogy ez fabuzogány, bajvívóbot volt nem értvén meg hogy ez csak a kihívás jelképe, nem pedig fegyver pláne bot amit csak gyalog párbajoknál használtak. Mátyás 1486 Decr. VI.8. a pugilek által üzött sok családok miatt eltörli a párbajt a perekben és csak a király katonai bírósága, a curia militaris sdhat arra engedélyt olyan esetekben, amikor más úton bizonyíték be nem szerezhető. Ezzel a személyes párbaj jött létre lásd becsületbírótság. De ez csak a XVI sz középeig dívatott csupán, mivel a trienti zsinat ses. 25. c. 19. végképp eltörölte a bajvívást perekben. Ismeretes 1537ből Bakics P. és Török Bálint közti párbajrahívás. II. Jánoszláv orosz nagyherceg 1150ben magyar segítséggel nyervén vissza trónját Kiebben fényes lovagjátékokat avatott s II. Gézának hálalevelet írt. Koronázáskor divatban volt a lovagjáték így még Miksa koronázásánál Turi György és Gyulafi László ... Istvánfi szerint. II. Mátyás koronázásánál 1608 is akartak volna ilyet tartani, de a király meg nem engedte.”; 777 „Tallo elve az is pléd. ha valaki valakit olyasmivel vádol ami fejébe kerülne az olyan hamis vádlónak aztán feje is vétetik. Elevenen megégetés jár a hamis oklevélkészítőknek p. 1391 turoczi regisztrumnál. Mátyás ezzel büntette (Kelemen I 222) a templomrablótak és nemesi kúriára rontókat és a rabló katonákat ha nemtelenek voltak. Decr. 6.a.61. Az erdélyi szász törv. I.IV. tit II a templomrablót és tit VI a hamis pénzverőt arra ítéli. Az 1723 art 11. a gyújtogatót bünteti így s ez még 1835ben is érvényes.”; 778 „Mózes rendeli (4.M.30 19-31) A véres bosszút álló a gyilkost halálra vigye, amint ütött ő is úgy üttessék. Vérbosszúra Ábrahám korából 1.M14.14. De 6 város szolgált asylummul a zsidóknál (4.M.35 9-15) a nem szándékos gyilkosoknak. A beduinoknál a vérbosszú 50 évig is eltart mert a pénzbeli egyezséget gyalázatosnak tartják Herbelot szerint. Burckhard szerint a vérdíj a wahabiaknál 100 anyate-

ve.”; 779 egyházi adózásról is lásd Váradi L. a székely kepe-adózásról. Vörös A. Fasciulare 535=1778 évi 2995. Relationes circa utrum vigentem interentionis infantum. Fasciulare 547 = 1778 évi 4389. Relationes circa difformitatem in ex quo nobiles ad compensationem damnorum furtio causatorum concurre laud consuerarint rustici vero obligationem complendam obligatur. Fasc. 568=1779 évi 3417 arma submittit documenta in causa maritum suum inter et tigiom. Győrfi in puncto abjuracionis equae et 2 hinnulorum mota. Fasc 706 = 1783. évi 9149. Relationes circa accomodationem prolium deficientium rusticorum.; 783 „A beduinoknál a vérbosszú ötven évig is eltart, mert a pénzbeli egyezséget gyalázatosnak tartják Herbelot szerint. Durckhard szerint a vérdíj a wahabiaknál 100 anyateve.; Ad vérbosszú: Kemény comes és Óváriak közti pör 1285 s fogott bírák egyezsége önkéntes fogság Századok 1892: 49.”; 784 „Dr Lindner Roland a vérbíróság jelképe, a szépei és erdélyi szászoknál vörös köpenyt viseltek. N. Szebeni városi tanácsosok mikor bírásokodtak Századok 1885. 58–64.”; 790 „Letopis Matice Srpske 1902 216 füz 1-227 Perdöntő párbajról a szlávoknál már 930ban Abu Ali Ahmet Omar Dast arab utazó emlékezik. Cinnamusnál Mánuel császár Vakhin szerb vezérrel vív (állítólag) ilyen párbajt. A párbaj szabályai Dusán törvénykönyvében. Margalits Századok 1903:189, menézni a szerb törv Reper I ben”; 792 „Jókai M. Hétköznapi (nemzeti kiadás) VII. Egy puszta népitélet felét ír le a „vértörvényszéket” (194) A vádlók egyenkint a vádlothoz mennek és kezüket ennek fejére téve elmondják vétkeiket és egyszersmind kimondják hogy milyen büntetést érdemel.”; 794 „Szabó Károly Tetemre hívás a székelyeknél a Kolozsvár 1887 évi 222. szám.”; 796 „A Du Boys, Histoire du droit criminal des peuples Européens. Paris 1866. II. 4. fejezet. Az egyházi büntető igazságszolgáltatás alapjai a VII. századtól a XI. századig változatlanok maradtak, de jelentékeny változtatásokkal. - Bár a haláltünetés az állami bűnöknek volt fenntartva, a bűnbánat volt kiegészítője az úgynevezett magán-gonosztettek pénzbeli kiegyezésének. Az egyházi kánonok minden bűnesetet felsorolnak. N. Károly után a bűnbánat 3 alakja, a bűnbánók 3 osztálya volt 1) kik ki voltak tiltva a templomból 2) kik a templomban el voltak különítve 3) külön bűnbánati ruhaviselettel (bűnbánó szokásokat megtartották). Igen sok volt a nyilvános vezeklés. A gyilkosság és a hamistanuzás bűnbánata előbb 20 asztán csak 7 évig tartott, négy éven át bor és hús tilalommal, 3 éven át hetenkint 3 napi böjttel. Az első 40 nap alatt a gyilkos kenyeret és sőt evett, mezítláb járt, vásznat, fegyvert nem viselt, kocsin nem járt, nőktől tartózkodott, keresztényekkel nem érintkezett. A bűnbánók rehabilitációja nagy ünneppé vált. A VIII. században 3 büntetés volt az egyháznál önkéntes ostromozás, kolostorba járás, zarándoklás. A nyilvános vezeklés néha életfogytig tartott. Különösen feleséggyilkosság esetén.”; 829 „Minden szabadnak jogában állott, minden okozott kárért a testen, becsületen és birtokon bosszút állani a magáinak segélyével, ha a compositiót el nem fogadta. Vagyis büntetlenül háborút kezdhet ellensége ellen (ez a Fachverrecht=fajda). Ugyanolyan háború volt ez is, mint amit király viselt és ez is végt ért békekötéssel. Először a szabadok fachverrechtje szűnt meg, ezután a nemeseké és a fejedelmeké. Északon legtovább a szabadoknál tartott, mivel itt a compositiók határozatlanabbak voltak, és a bíróság ezeket inkább csak ajánlotta (289) semmint megítélte, avagy a felek megelégedtek azzal, a bíróságnak bejelenteni, hogy mibe egyeztek meg. Grimm 288, 289.”; 858 „Verböczy II. part 30 zit.§ 2-4. a becsületvesztés nemcsak javaitól fosztatik meg örökre társadalmi jogaitól is. Senkit perbe nem foghatott, vele mindenki vádlóként elbánhatott (?) Kénytelen volt kirívó öltözetben járni. Kenderzsineget teste körül kötvén, hajadon fővel és mezítláb. a curia militaris szabályaiban Mátyás király 1486-ban eltörülve a párbajt kimondta, hogy becsületbeli kérdésekben hozott ítélet megmásíthatatlan, azt még királyi kegyelem sem adhatja vissza”; 894 „Kohler kritikája Timon művéről ZfvRw XIX. 441–442. a vérbosszút és a compositiót teljesen bezonyítva látja. Szent László azon törvényéből, hogy a bíró a felek viszájába háborúságába ne avatkozzék, csak ha a felek hozzájárulnak.” 829; „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft XV. 1901. 133.o. A montenegróiaknál „sanguis lavat sanquinem” – a vérbosszú kötelező. A sértett fél hozzátartozói nem nyugosznak, míg meg nem bosszulták. Ha a vérontást el akarják kerülni, akkor a vétkes szülői az áldozat szülőivel 7 napi fegyverszünetet köt. Ezen a vétkes 12 női családtagot választ, akik csecsemőjükkel együtt, sírva és jajveszékelve kérik az áldozat családfejét. Az elötte térdeleket felállásra bírja s megöleli a kisdedeket. (134) Aztán az áldozat hozzátartozói 24 ítélő bírót neveznek meg (dobri ljudi) s megállapítják az ítélet idejét és helyét. A bíróság a vádlott kihallgatása után ítélt. Az ítélet bizonyos fokban megméri az áldozat értékét, öreg, családapa, legény, vagy gyermek volt-e, s megállapítja a vértések számát. Az agyonütések száma 12 vérzés, s mindenik vérzés 12 zechino arany. Kisebb sebeknél 2–4–6 bíró is elég s minden 3–6 vérzésre 1 vérzés meg 6 zechinóra van megszabva. A vérbosszú (pokora) a kibékülésnek megkövetelésének szertartása, nálunk hasonló Nagy Kázmér lengyel király törvényében levővel ZfvRw XXXIV.322–325. XV. 216. Mint válik a népjogi, szokásjogi büntetőjog államivá.” „Hauck II.7. Midón Pippin kibékült ellenfelével, midón barátságába fogadta, jelképekül köppenéből kihúzott egy szálat és azt a földre dobta, ezzel akarván jelezni, hogy vele szemben minden gyanút elfelejtett. Hauck II. 370. A frízeknél ha valakit zavargásban megöltek, a gyilkost a következőképp nyomozták ki. Az, akinek a vérdíjhoz joga volt, 7 embert vádolhatott a gyilkossággal, mind a hétnek külön-külön 12–12 emberrel esküt kellett tennie, hogy ártatlan. Azután a vádlottakat templomba vezették, hogy itt bűnösségük vagy ártatlanságuk kiderüljön. Az oltárra két tiszta gyapjúba vesszőt helyeztek el, melynek egyike keresztel volt ellátva. A pap, vagy ennek hiányában egy ártatlan gyermek fölvetta az egyik vesszőt, mialatt a jelenlevők Istent hívták segítségül, adja tudtukra, vajjon az esküt letett 7-en igaz esküt tettek. Ha a keresztel jelölt vesszőt emelték föl, akkor ártatlanok voltak. De ha a másik vesszőt emelték föl, akkor a bűnöst tovább kellett nyomozni. Minden esküt tett vádlott akkor egy vesszőt jelölt meg a maga tulajdonjével, melyeket aztán újra tiszta gyapjúba csavarva az oltárra helyezték. Erre a pap egymás után húzta ki a vesszőket, és aki utóljára maradt, az volt a bűnös.”; 914 „Witsen hollandi tudós, Nagy Péter cár tanítója 1672. művében hollandusul (147) az osztyákokról azt írja, hogy ha valakire gyanújuk van medveszörzt adnak neki, meg lévén győződve, hogyha bűnös az illető, akkor az erdőben a medve megtámadja és szétszaggatja. A medveszörzön kívül kést, nyilat vagy fejszét adnak a gyanúsítottaknak abban a hitben, a ki bűnös létere azt elfogadja, attól a szerszámtól fogja veszedelem érní. Ez lesz halálának eszköze. (370) Pallas 1773–76. III. 55 írja hogy az osztyákok pereik eligazítására maguk közöt fogott bírákat vesznek, fogadnak. (377) Bjeljavszkij 1833. évi utazásában írja, hogy az osztyák jurta közepén soha ki nem alvó tűz ég. Nyelvtudományi Közlöny 1899. XXIX. Munkácsi Bernát: A vogul nép ősi hitvilága.”; 852 „Liber Statutorum Civitatis Ragusii Compositus Anno 1272. Zagrabiae 1904. Raguzaiak szerbekkel való ügyeiben compositio vérdíj volt megállapít-

és szimbólumokat is. A büntetéshez és általában a peres eljárásokhoz kötődő babonák bemutatása már inkább a jogi néprajz tematikájába illeszkedik. Részletesen foglalkozott a sértetti fogalommal: több jegyzetében vázolt fel történeti ívet arról, hogy a közösségi sérelmek milyen lépésekben redukálódtak az egyénre úgy a sérelem, mint a büntetés terhe vonatkozásában. Ennek kapcsán számos példát gyűjtött a közösség (község) megsértésére, eseteket hozott, melyekben az egyes személyeket más hibájáért, cselekedetért vonták felelősségre. Gazdag példátárat állított össze a holtak és az állatok perbe fogásáról, megbüntetéséről, halálra ítéléséről. Városi jogkönyvekből, oklevelekből, újságkivágásokból gyűjtött példákat a megszégyenítő büntetésekre.¹⁶ Komáromi példaként hozza (856-os számú jegyzet), hogy a megbotozott vagy egyébként megvert asszonyok, leányok fejére a hóhér szalmakoszorút vetett, és azután kivesszőzte őket a városból örökre; Tagányi innen eredezteti a mondást: „megkötöm a koszorúdat”. Figyelmet szentelt a büntetőeljárásra (elévülés, büntetés enyhítésének szabályai), a hamis tanúzás megítélésére, s általában az egyes bűncselekmények közösség általi értékelésére (egyházellenes kihágások, sírok feldúlása, holtak bántalmazása, előjáróság elleni sérelmek, községi alkalmazottak kihágásai, gyilkosság, lopás, rablás, tolvajlás, lókötés, gyűjtogatás).¹⁷

---

va (VIII c.58.59) emberölés esetén egy ember 500 hyperperára volt becsülve. Ezt vrazodának hívták azaz ellenséges kelésnek mint a germán jogban a faida (ininitia). A raguzaiak a vérdíj helyébe inkább főbenjáró büntetést akartak volna behozni, de II. Uros István szerb király ellenszegült. A raguzaiaknak és szerbeknek viszállyaiban közös bíróság ítelt a stanak (stanicum) (III.53.) a statutumokban (IV. könyv) nyoma van a házközösségnek is. Gyakori volt az atya halála után a testvérek közt, az atya vagy anya mint családfők. Az atya megosztotta gyermekeit, de mégis életében együtt tartotta az egész vagyont.”; 853 „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft XV. (1901) (133) A montenegróiaknak „sangvis levat sanguinem” A vérbosszú kötelező. A sértett fél hozzátartozói nem nyugosznak míg meg nem bosszulták. Ha a vérontást el akarják kerülni, akkor a vétkes szülői az áldozat szülőivel 7 napi fegyverszünetet köt. Ezalatt a vétkes 12 női családtagot választ, akik csecsemőikkel együtt sírva és jajveszékelve kérik az áldozat családfőjét. Ez az előtte térdelőket felállásra bírja s megöleli a kisdedeket. Aztán az áldozat hozzátartozói 24 ítéld (134) bírót nevez meg (dobri lindi) s megállapítják az ítélet idejét és helyét. A bíróság a vádlott kihallgatása után ítél. Az ítélet bizonyos fokban megméri az áldozat értékét: öreg, családapa, legény vagy gyermek volt-e s megállapítja a vérzések számát. Az agyonütésnek száma 12 vérzés, s minden vérzés 12 zechiur arany. Kisebb sebeknél 2-4-6 bíró is elég s minden seb 3-6 vérzésre 1 vérzés meg 6 zechinúra van megszabva.”

¹⁶ 755 „1092 Szabolcsi zsinat Sz. László I. 25. cikke. A vásárnapok és ünnepnapok s a böjtök meg nem tartását és a halottnak nem a templomhoz vitelért kiszabott 12 napi kenyéren és vizen való böjtölést büntetést kalodában (in cippo) rendelte elszenvadni. Ez a legelső esete a kalodának.”; 757 „1644 Utasítás Derencs (Nyitra) vára részére az ottani váruraktól, a vár körül lévő sáncokon által se be se ki senki se mászkáljon, aki meg merné cselekedni, annak olyan büntetése legyen, hogy csináljanak egy fából való számárt, s üljön rajta addig, amíg a kapitány parancsolja s ítéli. Héderváry család Oklevéltára II. 263.”; 836 „(II. 233.) 1743 Kőszegen egy boszorkányt halálra ítélték, a kivégzés napján azt a magistratus elébe hozatta a bíró s újra előadta, hogy halálra ítéltetett és ki fog végeztetni, és úgy a pálcát kettétörvén lábához hajította, melyre a börtönőr így a vasat levéven, a bíró a hóhért kiállította s annak kezébe adta. (II. 241.) 1777-ben a hóhér conventiója szerint valamely öngyilkos kiviteléért 2 frtot kapott, árnyékszék tisztogatásáért 50kr, kutyák, macskák és más állatok kiviteléért stb. ló-kivitelért stb. (II. 247.) még az 1830-as években is állot a pellengér, 1827-ben (253) egy nőt gúnyirat miatt pellengérré állítottak. (II. 256.) 1841 pellengérré lerombolták Chernel K.-Kőszeg”; 767 „Ipolyi mith (414) Budai jogkönyv 178. beszél a boszorkányok és eretnekek büntetéséről. A Nagy Lajos korabeli formula juramenti magyar fordítása is a „kacér”-t együtt említi a bűbájosokkal. Miután külföldön a XIV. sz második felében Nic. Eymericus directorium inquisitorum által már a bűnösség és eretnesség fogalma rendszeresen egymás mellé állítottott, a XV. sz vége felé a hírheft malleus maleficarum 1489 óta a boszorkányság fogalma és üldözése külön kezd válni. Hazánkban első nyom 1517-ben (nyelvelm. II. 15.) midőn 3 tehányi nő Kassához folyamodik Török János hamis vádja ellen (nem ismeri Cillej Ulrik rendeletét Szlavóniából). (415) Első boszorkányégetés XVII. sz elején 1616 (Chronicon Fuchs.-Lup.-Oltard.) ezen el körül multi magi et veneficæ megégettettek. A horvát 1609-35 statutum 108. beszél megbüntetésükről stb. stb. Sok érdekes adatot hoz föl Ipolyi 415. 416. l. a jegyzetekben is.”; 786 „Döpler, Theatrum poenarum, suppliciorum et executionum criminalium 1693. Roppant tárháza a kriminológiának, így péld a 39. fejezet az élve eltemetés büntetésének 32 példáját idézi írja Kropf Századok 1897 évi 266 l.”; 787 „Bethlen Farkas írja Gálffy kivégzéséről hogy (Báthory) Zsigmond vajda veres ruhába öltözött kezében ölnyi hosszú botot forgatott és s ekkor Bodoni rávette a fejedelmet hogy Husztban fogoly Gálffy János kivégeztetését rendelje el, erre fejedelem így szólott Esto, fiat (hadd legyen) a botot eltörte s az ablakon kidobta. Ezt Bodoni látván a fejedelmet megölelte megköszönte kérése teljesítését s megígérte hogy a botot a dolog örök emlékére megtartja. Erre Bodoni a vajda nevében megparancsolta a huszti alkapitánynak, hogy mihelyt a parancsot megkapják Gálffyét végeztesse ki. Századok 1895:812”; 788 „Kamira Kabos. a váradai regestrum levezetésében az Istenítéleti próba népünk babonáiban ma is meg van péld. a palócoknál a rostavetés amivel a tolvajokat szótkák kipuhatolni.”; 789 „Századok 1901:494 Mátyás király 1483-86iki törvényei Gr. Szécsen szerint a maguk kimerítő határozottságukban, a kort meghaladó méltányosságukban és bölcs intézkedéseikben Mátyás királynak egy nagy fejedelem nevét biztosítják (büntetőjogi vívmányai e szempontból vizsgálandók)”.

¹⁷ 844 „Pikler Gyula arra utal hogy a magyarban a büntetés, bűnhődésre két szó is van melyek ékeztést is jelentenek t.i. megtorolni és meglakolni. A fogalmak e kétszer találkozása alig lehet véletlen, talán arra az adatokkal igazolt tényre

Máig újdonságként hat a fejezet címébe is felvett kiegyezési rendszer vizsgálata: történeti példákkal támasztotta alá, hogy a kiegyezés és a kárpótlás – szemben a büntetésekkel – sok esetben, különösen a testi sértések esetén a konfliktusok egyedüli hatékony megoldásának bizonyult. Érdeklődése kiterjedt a megbékélést szentesítő gyakorlatokra is (pl. békepohárivás).¹⁸ Adatokat gyűjtött marginális csoportokról (csavargók, koldusok, „iszákosok”, szerencsejátékosok, kurvák stb.) és bemutatta, milyen változásokon ment keresztül az öngyilkosság megítélése (állítása szerint a Biblia, s így kezdetben az egyház sem tekintette bűnnek az öngyilkosságot; azonban a megítélés változásával Európa-szerzte előtérbe kerültek a holtest elkülönítésével, az öngyilkos hozzátartozóinak büntetésével kapcsolatos jogszokások).¹⁹

Tagányi jogszokásgyűjtő programjának egyik értéke, hogy egy-egy témában a szakirodalmi hivatkozások mellett az oklevéltöredékektől az újsághírekig minden adalékot próbált egybegyűjteni. Így került a jegyzetanyagba Takáts Sándor²⁰ két, a Budapesti Hírlapban megjelent komáromi vonatkozású cikktöredéke is a jogszokások és a népi jogélet területéről. Takáts, Tagányi barátja közel ötven évig dolgozott a Budapesti Hírlap közönségének, ahol több mint négyszáz tárcája jelent meg.²¹ Ezekből dolgozott fel Tagányi két tárcát. Az egyik, az 1906 márciusában megjelent *Törvénybéli orvosság*.²² Takáts leírja, hogy a törvénybéli orvosságot,

utal hogy kezdetleges népeknél a bűnhődés és a kiengesztelés egyik neme az hogy a büntetett lakomát ad? Erre a fogalmi alapra különösen a (eredetileg valószínűleg engesztelő halotti) torral való találkozás mutat. Valószínű, hogy más nyelvek is a bűnhődés étkezést rokon szavakkal fejezi ki (jus szó eredete 6.1.) Nyőr 1899:131-132. Kóti magát valamire 1641 Kötik magukat arra 1633. Kösse fejére magát (=fejével kezeskedjék). Kötelet vetni valaminek vagy valamire vetettük 200 A kötelet vetettük Kötelet flor 10. Kötél=bánatpénz, biztosíték, vinculum. Nyőr 1899:154”.

¹⁸ 867., Kolosvári Óvári (Kolosvári-Óvári (szerk.): A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. I. kötet: Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai. Budapest. MTA, 1880.– a szerző), azt hiszik Corpus Statut II.1. 6. lap 2. jegyzet, hogy nálunk a szerzett közjogi irányú gondolkozásánál fogva a kiegyezést jobban korlátozta, mint a germánoknál. Európában dívott az egész középkorban, sőt azon túl is. Nem egy bizonyos nép vagy kor sajátja a rendszer, hanem csak bizonyos kultúrfoknak, a jogi gondolkozás és társadalmi fejletlenségéből magyarázzák, hogy a jogrend ellen irányított cselekmények elsősorban a felek szabad egyezkedésére bíztattak. Csak ha a felek kiegyezni nem tudtak vagy nem akartak, akkor vették az államhatalmat igénybe. Mentül inkább kidomborodott az állam közjogi eszméje, a bünténnél is jobban előtérbe lépett a közjogi elem, szemben a magánjogi elemmel. K. O. a hűbéri rendszernek tulajdonítják, hogy nálunk az olyan bűntényekben is engedtek kiegyezést, amelyeket a XI. századi törvények közbüntetéssel sújtottak. SZ. I.13–16.25.32.33. Szent László I.32.II.1.III.18.1351 :9.1435 :5.1439 :31, 1447 :34, 1471 :28, 1486 :51,55, 1492 :74, 82, 1513 :38, 1655 :26 HámK.II.55. Az emberölésre tekintet nélkül a szándékosságra már az 1471: 28 halálbüntetést szab, ha a tettes rokonaival ki nem egyezett, de az 1486 :51, 1492 :82 az ex animo deliberato praeconcepta malicia emberölést, azaz gyilkosság esetén az egyezkedést kizárja. Különben az emberölésre egyáltalán ezen törvények is éppen úgy, mint a HK I.15. II.r.42. III.5. és az 1563 :38 a halálbüntetést fentarták, csakhogy az utóbbi törvény az amino deliberato commissum homici diumnál is újból helyt ad az egyezkedésnek.”

¹⁹ 93 „Sem az ó testamentomban, sem az evangéliumokban nem találjuk legkisebb elítélését az öngyilkosságnak. A keresztény morál tehát ennek elítélését a pogányságtól kölcsönözte. A görög bölcsészetenben a sztoikusok helyeselték, a phythagoreusok és Plato elítélték. Archiv f. Religionswissenschaft 1906. XX. 316–318.”

²⁰ Takáts Sándor a komáromi bencés rendi algimnáziumban végezte el a középiskola alsó négy osztályát; a pozsonyi kir. kat. főgimnáziumban 1880-ban érettségizett. 1880 őszén a budapesti egyetem magyar, latin és történelem szakára iratkozott be. 1881 augusztusában belépett a kegyes tanító rendbe, s három éven keresztül Nyitrán szerzetesi és hittudományi tanulmányokat folytatott. 1884-ben tért vissza az egyetemre, ahol további két évig volt hallgató. 1886-ban letette a fogadalmat, és mint fölszentelt pap ugyanazon év szeptemberében a nyitrai piarista gimnáziumban megkezdte tanári pályáját. Nyitráról, ahol a visszaemlékezések szerint a házfőnök nem szerette túlságosan a világias felfogású fiatal rendtársat, 1889-ben a budapesti főgimnáziumhoz helyezték át, ahol kilenc éven át tanított. 1898-ban a magyar és osztrák kormány közt a bécsi volt udvari kamarai levéltár anyagának szétválasztására létrejött megegyezés alapján a magyar rész kiválogatására Tagányi Károly javaslatára öt nevezik ki, így került Takáts a magyar kormány megbízásából, a rend hozzájárulásával Bécsbe. Takáts Sándor később barátságot kötött a bécsi udvari és állami levéltár aligazgatójával, Károlyi Árpáddal. Tagányi ajánlásával bejáratos lett Thallóczy Lajos körébe, akitől a Tyatya becenevet is kapta (Tyató török nyelven =íródeák) (Nagy M. 1937. 10.) Tagányi Károly mikor betegsége okán leköszönt a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle éléről, elsőként legjobb munkatársát, Takáts Sándort javasolta a Szemle szerkesztőjének, de a megbízást végül nem ő, hanem Kováts Ferenc, a pozsonyi jogakadémia huszonnyolc éves tanára kapta meg. Takáts Sándor családasként élte meg, hogy addigi munkája ellenére nem órá esett a választás, s egy ideig nem is írt cikket a Szemle számára. Bár Takáts Sándor később ismét dolgozott a szemlének, 1903-ban, amikor kinevezték a képviselőház levéltárosává és megbízták az országgyűlési emlékek összegyűjtésével, ő is végleg elköszönt a laptól. Tagányi jó barátja 1898-ban, a magyar és osztrák kormány közt a bécsi volt udvari kamarai levéltár anyagának szétválasztására létrejött megegyezés alapján a magyar rész kiválogatására Tagányi Károly javaslatára öt nevezik ki (Nagy M. 1937. 12–13.), így került Takáts a magyar kormány megbízásából, a rend hozzájárulásával Bécsbe.

²¹ Lovass 1929.

²² Takáts 1906. (OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 618-as boríték 884-es és 885-ös jegyzet)

azaz az igazságot a szegény ember hiába kereste: „s ha törvénybéli orvosságot, fölötte keserűt adtak neki, igazító székre hiába várt, ügyét fölleb nem vihette; mer az espán vagy a községi bíró székin a szegény ember törvényének rendesen vége szakad. A törvénybéli orvosságokat a bírák készítették, a kik előbb széket ültenek, aztán az igazságot vagyis az orvosságot a kiáltó székből a törvényváróknak kihirdették. A törvénybéli orvosság igen sokféle volt, mivel a bírák uraimék a tudományt nem a törvénykönyvből szedték, hanem a helyi szokás alapján ítékeztek. Mindnyájan tudjuk, hogy a magyar ősidők óta törhetetlenül ragaszkodott jámbor elődei szokásaihoz. Maguk a bírák is a szokás rabjai voltak.” A szokás alapján kiszabott büntetések közül Takáts a bírságról akként emlékezik meg, mint ami az uradalmakban és a falvakban éppolyan rendes jövedelem volt, mint a „tized, a váltópénz, vagy a karácsony adója”. Ha valakit összeverték, „a vérmutatás vagy a kékmutatás” fejében „hatvan pénznyi” bírság járt. A „kékmutatás” különös szabálya volt, „az ki részegségében estve kéket mutat és reggel meg nem újítja, pöre leszáll”, azaz megszakad. Takáts szerint a XVI. és XVII. században a városokban legnagyobb részt a szokás (usus) volt „a legfőbb törvény” és az „az isteni és az egyházi rendeletekhez való ragaszkodásból fejlődött és gyökeresedett meg”. A komáromi jegyzőkönyvet idézi, mely szerint „legkiváltképpen az nagy Isten tisztességét nézik, hogy ő gyönyörködjék az szép egyességben”. Szintén egy komáromi gyermekgyilkos lány esetét hozza a törvény szigorára példaként, akit „tövig-sírba elevenen eltemettek és aztán hegyes karóval általverték”. Hasonló rigorózus komáromi szabályt idéz az 1586. évből „az ki jámbor asszonyt nyilván való személynek mond, az álla alól az nyelvét hányják ki neki”. Káromlási ügyben egy másik példát is hoz Takáts 1624-ből. Pozsgay Jánosnak azt a kijelentését, hogy „ez ti prédikátortok sem szólja az igazat, és nem azt prédikálja”, elítélték. Az ítélet bevezető sorai szerint: „az úton járó embereknek legelső regulájok az, hogy senki hitét ne vizsgálják, ha békével akarnak, mert nagyobb emberek is megfáradtak az alatt. Keresztény emberben igen jó az igaz valláshoz való buzgóság, de csak módjával!”²³ A komáromi bírák – így Takáts – a folyamatos és indokolatlan pereskedés („bíróbúsítás”) megfékezésére 1632-ben a következőkről rendelkeztek: „hogy az pörlekedési kedv elmenjen, és az bírákat ne terheljék aféle marcona dolgokkal, elvégeztetett, hogy az, ki pörölni akar, mindenek előtte bírák uraimék részére egy forintot tartozik letenni al- és fölperes, és csak azután mondhassák el a dolgot.” Takáts egy 1619-es komáromi gyilkossági ügyet is részleteiben ismertet, ahol takarodó után indultak a diákok kocsmázni és az őket megállító őrt (Szabó Pál istrázsát) egyikük olyan súlyosan megsebesítette, hogy „negyednapra meghalt”. A diákot a komáromi bírák halálra ítélték „csupán az előzetes karlevágást engedték el neki kegyelemből”. A bírák a következőkkel indokolták döntésüket: „nemkülönb mikor az zsidóság Zakariás papot, Barakiásnak fiát az oltár előtt megölték, másodszer törvényt magyarázó bírót, harmadszor prófétát, negyedszer ártatlan vért ontottak, ötödször az Úr házának pitvarát megfertőztették, hatodszor az szombatot hasonlóképpen, hetedszer az kegyelemnek napját is. Ezek a diákok is így tettenek, mert nemes embert, bíróságtartót, jámbor személyt, az városnak és az ekléziának egyik patrónusát, tökélyes jámbor céhbéli embert, ártatlan vért, vasárnap az strázsán öltenek meg!”. Szintén Komáromban történt 1617-ben a következő eset: Torzsa Ágota kisasszony „minthogy az bizonyosság részint béhozta, hogy az legényt szobájába bocsátotta, de minthogy homályos az dolog, az jövő pinteken valamíg az prédikáció áll, az pellengéren legyen és tartassék. Annakutána az hóhér tizenhatot üssön az farán és búcsúztassék ki az városból 12 mérföldre s többé magát ne mutassa, mert feje vétetik.” Székely Mihálynét és Nagy Katát 1619-ben, mivel „legényekkel cimboráltak”, a bírák börtönbe vetették s kimondták, hogy „15 nap alatt tizenkettő-tizenkettő magukkal purgálják és mentsék magokat jámbor tisztességes személyekkel.” 15 nap elteltével a vádlottak fölmentésüket kérték, mivel bezárva nem tudtak tanukat szerezni. A bírák ezt a védekezést nem fogadták el „országunk törvénye mellől – mondták – el nem mehetünk”, így végül mindkét vádlott fejét vették. Egy hasonló ügyben 1639-ben a bírák ilyen ítéletet mondtak: „Kovács Ilona és Pápai Katalin asszonyok megérdemelnék a

---

²³ Takáts 1906. 3.

Dunának az vizit, de irgalomból jövő pénteken az pellengérbe tétessenek és két óráig ott tartassanak, aztán 12 mérföldre menjenek az városból s ha visszajönnének, bizonyosan az Dunába vettetnek". Szintén női vádlottakról, akik Takáts véleménye szerint többségben voltak, szólnak a következő esetek: „Szalay György uram 1696-ban a miatt panaszkodott, hogy felesége, Kecskeméti Kató asszony az italban mód nélkül elmerült volna, úgy, hogy sokszor nem is reflektálhatta magát, hanem idestova hevert, mely bűnért, ha jól elverte, mindjárt elfutott, s ott hagyta őt. A bölcs bírák erre kimondták, hogy ha Kató asszony még egyszer ilyen illetlen dolgot cselekszik, a piacon megvesszőzik. Az 1640. évben, mivelhogy az asszonyok nyelvének csacsogása meg nem csillapult, a komáromi bírák kimondták, hogy a pletykázásnak ezentúl 24 forint a büntetése, melynek fele a becsületes bíraké. Ismétlés esetén a pletykázó asszonyoknak nyelvét kivágják. S ha harmadszor is teszi, fejét veszik. A bölcs bírák, a mint látjuk, arról megfélemedtek, hogy a nyelvlevágott asszony immáron többé nem pletykázhatik, tehát a harmadik büntetésre szükség már nem volt. [...] A régi bírák, úgy tetszik nemcsak a tilos, de még az időelőtti szerelemnek is ellenségei voltak. A jegyeseket, ha pásztorórán megcsípték, megbotoztatták. Az 1632. évben történt Komáromban, hogy Szabó Katus időnek előtte második házasságra adta magát, holott – mint a város tizenkét tanácsa és bírása mondá – minden jó házasság személyek bizonyos ideig egyik a másik halálát nagy szomorú állapottal és magaviseletével szokta viselni. A bírák, mint kegyes atyák, az igazsághoz akkomodálván magukat, a kiáltó székéből ilyen törvényt mondtak: Szabó Katus siralmas és alázasos gyász magaviseletével megkövesse és kérje az bírakat. Annak utána a városból takarodjék ki. Erre Szabó Katusnak férje kegyelemért esedezett, mivelhogy »Katus büntetésének terhét és terhének iszonyú súlyát ő neki kell viselnie!« És a tanács megengedte, hogy Szabó Katus visszajöjjön.”²⁴

A másik tárca *A komáromi péntekösök* 1910 januárjában jelent meg.²⁵ A „péntekösök”, olyan elítélt emberek, „a kiknek a fejére pénteken olvasták rá a bölcs bírák szentenciáját. A komáromi bevett szokás szerint a törvénytevő bírák uraimék széket szerdán ültek, de a törvénybéli orvosság kiszolgáltatása, vagyis a büntetés végrehajtása mindig pénteken esett meg. Ezért az olyanokat, a kikre a büntetést pénteken mérték ki, péntekösöknek hívták. Valakit péntekössé tenni azt is jelentette, hogy pénteken hajtották végre büntetését”. Takáts azt is hozzáteszi, hogy a halálos ítéleten kívül minden „testi fenytéseket” pénteken hajtottak végre. „Kisebrendű bűnösökről” beszél, példákat is sorolva: „a csacsogó, bosszúból pörlődő bohó asszonykák, a kik a nyelvükkel nem bírtak; a leánypártában lévő szűzek, a kik ifjú tüzelt és bolond elmével lévén, könnyen a pajkos legények kezére adták magukat; aztán a lélekmondók, a lélekkel káromkodók, no meg az agyafúrt latrok, a kik mindétig a más bűzájába metszették sarlójukat. [...] Tisztességük vesztett személyek voltak ezek, kiket megjamborítani még bírák uraiméknak sem állt módjukban”.²⁶ A színes eseteírások mellett Takáts részletes leírást közöl a komáromi kópellengérről²⁷, és arról is, miként gondoskodtak „bírák uraimék” annak kihasználásáról: „a komáromi bírák különösen a szerelmesek ellen indítottak gyakori háborút. Úgy látszik, hogy ő kigyelmök mindenféle szerelemnek esküdt ellenségei voltak. A lánynak és legénynek nyájas beszélgetése is untig elegendő volt arra, hogy törvény elé kerüljenek. A város jegyzőkönyvei világosan hirdetik, hogy a legtöbb péntekös a szerelmesek közül került a pellengérré. Tehát a szerelemnél veszedelmesebb dolog alig akadt Komáromban. Szendy Fruzsina és Mihály deák például (1646-ban) boldog jegyesek voltak. Már gyűrűt is váltottak. Mivel azonban szeretkezéssel fogták őket, majdhogy péntekösökké nem lettek. A bírák csak bölcs számításból büntették őket 50frt-tal. A városi torony ugyanis épülőfélben volt, de mivel

²⁴ Takáts 1906. 4.

²⁵ Takáts 1910. (OSZK Kt. Quart. Hung. 2278. 618-as boríték 881-es, 882-es és 883-as jegyzet)

²⁶ Takáts 1910. 1.

²⁷ „A komáromi piacon más kulcsos városok példájára, kényelmes és magas kópellengér állott. Oldalain inas-vaskarikák lógtak, hogy a bűnösöket oda bilincselhessék. A pellengér mellett kaloda, rostély vagy kalicka, aztán csiga, vasbolha s más efféle átkozott szerszám is bővesen akadt. Az egész berendezést – igen találón – teátrumnak is hívták. [...] A teátrumot vagyis a pellengért a tizenhat-tizennyolcadik században olyan fontos intézménynek tartották, hogy a városi tanácsnak sokkal több gondja volt rá, mint az iskolára.” Takáts 1910. 1.

a bírák elegendő pénzzel nem rendelkeztek, a szerelem díjából építgették a tornyot.” A cikk további részeiben is sorjáznak paráznak, „bűjöléssel és bájolással” vádoltak ügyei, most mégis néhány „eljárásjogi” fogalmat emelnék csak ki: „a főbíró sorjában szólítgatja az ügyeseket”, azaz a peres feleket; „bizonyoságra bocsájtották az ügyet” (lefolytatták az eljárást); „Piroska asszonynak is kimérték a lencsét”²⁸ (halálbüntetést kapott: „elsőben csigára (kínzásra), aztán fejevételre ítélték”); „törvény előtt” (a bíróság előtt); „a bírák elmetszették a törvényt” (megszüntették az eljárást); a „bírák kimondták a maraszságot” (elmarasztalták); „csököt vetettek” (csöki=bírság, megbírságot) ²⁹.

Takáts felidéz egy rémhírterjesztési ügyet is: Gáspár Péter „estvéli dobolás után részegen ballagván hazafelé, hamis hírral felverté a várost. Gáspár gazda ugyanis széles jókedvében teli torokkal üvölté az éj csöndjébe: jön a török, jön a tatár. [...] A bírák szerint ez a komédia hallásra is iszonyú cselekedet volt Gáspár Pétertől. A törvény előtt hiába is mentögette magát Péter gazda a részegségével, a bírák kimondták a maraszságot, azaz hogy Gáspár uramat péntekössé tették. »Kegeyelemből« csak három pálcára, azaz száz botütésre ítélték őt.”³⁰

Takáts Sándor *A régi Magyarország jókedve* című kötetében is közreadta ezeket színes a művelődéstörténeti tárcáit, más komáromi vonatkozású cikkeivel együtt.³¹ Természetesen nem kérhető számon az írón, hogy egy napilapban megjelent írást jegyzetapparátussal lásson el, elengedhetetlennek látom ugyanakkor, hogy a közeljövőben legalább kísérletet tegyünk a Takáts által használt források (többségében valószínűsíthetően városi jegyzőkönyvek) pontos beazonosítására. Bár Tagányi Károly büntetőjogi jogszokásgyűjtése még csak töredékesen feldolgozott és ez esetben is szükséges a források pontos beazonosítása, jegyzetekkel ellátása; az itt sorakoztatott példákból is kitűnik, milyen gazdag gyűjteményről van szó. A népi jogélet kutatói Tagányi halálát követően úgy foglalkoztak a jogszokásokkal, hogy nem ismerték kéziratban maradt gyűjtését. Közülük Szendrey Ákos etnográfus elsőként vállalta fel, hogy kiegészíti Tagányi megjelentetett munkáját. Szendrey tehát Tagányi felhívására és a külföldi – főként a német – néprajzi kutatások nyomán követésével megkezdte hazánk területén a népi jogszokások gyűjtését és rendszerbe foglalását. Először – Tagányi munkáját kiegészítve – a közigazgatás népi intézményeiről, tisztségviselőiről közölt áttekintő, adatösszesítő tanulmányt 1929-ben.³² Ebben felvázolta a falusi közigazgatás szervezetét, s az abban ténykedő személyek feladatkörét. Munkájában nagyban támaszkodott kiadatlan levéltári anyagokra, ugyanakkor hangsúlyozta „a nép tudatában lévő íratlan anyag” forráspótló szerepét, begyűjtésének halaszthatatlan feladatát. Szendrey a népi büntetőszokások első összegzésével szintén Tagányi közreadott munkáját egészítette ki 1936-ban.³³ Példákon keresztül mutatta ki, hogy a bűn (vétek) a nép körében azon magatartások összessége, melyet a közvélemény elítél, s ez nem esik egybe a bűncselekmény fogalmával: „Véteknek számít és a közvélemény megrovását váltja ki minden illetlen, helyhez, emberi méltósághoz nem illő viselkedés: a ház tisztatlansága, rendetlensége, a tiltott munkanapok megszegése, hiúság, góg, tisztetlenség az idősebbekkel szemben, trágárság, káromkodás, részegség, pletykaság s általában a szokás be nem tartása.”³⁴ A bűn megítélése „nehezen illeszthető rendszerbe”, a közvélemény a hely, a személy, az időpont stb. alapján differenciál (Szendrey egyik példája az asszonyok kocsmába járása, melyet mindenkor súlyosabban ítélték meg, mint a gazdák részegeskedését). A bűn

---

²⁸ „A szegény jó Kocsis Benedekné Piroska asszony is erre a sorsra jutott (elsőben csigára (kínzásra), aztán fejevételre ítélték). Nem volt neki más hibája a meleg szívéen és a szerelmes természetén kívül. A bírák uraimék azonban a szerelemnek halálos ellenségei lévén, Piroska asszonynak is kimérték a lencsét.” Takáts 1910. 3.

²⁹ Ide kapcsolódik az OSZK Kt. Quart. Hung. 2278 855-ös és a 856.os jegyzet is „Komáromban 1607-ben a bírák mikor megszüntették az eljárást ezt úgy mondták hogy elmetszették a törvényt és a felek között csököt (Takátsnál csököt vetettek, azaz kimondták, hogy aki a békétlenséget megbontaná, czöki (T.csöki) neki félszáz frt legyen melynek fele a bíráké, fele a megálló félélészen.”

³⁰ Takáts 1910. 3. Csefkó Gyula vitatja Takáts állítását, hogy a három pálcá száz botütés lenne: Csefkó 1949. 138.

³¹ Takáts 1921.

³² Szendrey 1929.

³³ Szendrey 1936.

³⁴ Uo. 65.

megtörlését a közösség feladataként írta le, melyet az a saját eszközeivel valósít meg (pl. szapulás, kinézés, rokkakivetés, kitáncoltatás). Látnunk kell ugyanakkor, hogy Szendrey interpretálásában a nép jogszokásgyűjtése egy gazdag, érdekes adattárrá redukálódott. Ahogy azt Sárkány Mihály jellemzi: „összeállításból feltűnően hiányzik Tagányi történeti következetessége és kritikai szelleme”.³⁵ Szilágyi Miklós véleménye szerint Szendrey kísérletei alig jelentettek többet a jogi vonatkozású, népeleti adalékokban rejlő, jogtörténeti érdekű forrásokanyag jelentőségének ismételt hangsúlyozásánál. Ki kell azonban ezt egészítenünk Szendrey munkáinak erényével: azzal, hogy műveibe jogtörténeti szakmunkák eredményeit is integrálta. Bár ezeket hivatkozások nélkül tette, jogtörténeti tájékozottsággal – melynek nyomaint recenziókban is fellelhetjük³⁶ –, a jogban kialakított fogalmi rendszerek értelmező átvételével egy világos, jól átlátható logikai rendben adta közre a népi büntető szokásokra vonatkozó adatait. „Tagányi előtt és óta semmi sem történt” – írja Papp László 1939-ben a népi jogélet kutatását áttekintő cikkében.³⁷ Természetes ez meglehetősen túlzó állítás, ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy sem Szendrey Ákos tanulmányai, sem a későbbi büntetőjogi jogszokásgyűjtések nem pótolták, nem pótolhatták Tagányi kéziratban maradt jogszokásgyűjtését.

- Bognár 2009 Bognár Szabina: Tagányi Károly. A hazai élő jogszokások gyűjtéséről – a jogszokásgyűjtés tudományos programja. In: Mezey Barina-Nagy Janka Teodóra (szerk.) *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet: Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. Budapest, 2009. 292–309.
- Bognár 2016a Bognár Szabina: A jogszokásgyűjtés és ami mögötte van. Egy nyitrai levéltáros család két generációja: Tagányi Imre (1808-1881) és fia, Tagányi Károly (1858-1924). In: Nagy Janka Teodóra (szerk.) *Szokásjog és jogszokás I-II. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok*. Szekszárd, 2016. 93–113.
- Bognár 2016b Bognár Szabina: *A népi jogélet kutatása Magyarországon*. (Néprajzi értekezések 5). Budapest, 2016.
- Csefkó 1949 Csefkó Gyula: Három pálca. *Magyar Nyelvőr* 73 (1949). 136–140.
- Fél 2001 Fél Edit: A magyar népi társadalom életének kutatása. In: Hofer Tamás (szerk.) *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. Pozsony, 2001.
- Keresteš 2005 Peter Keresteš: Tagániovci z Osljan. Rod archivára, heraldika a genealóga Karola Taganiho. *Genealogicko-heraldický hlas* 15:1 (2005). 29–41.
- Lovass 1929 Lovass János: Takáts Sándor elmondja ötven éves írói múltja kedves emlékeit. Interjú. *Budapesti Hírlap* 49:53 (1929. március 5). 7.
- Nagy J. 2018 Nagy Janka Teodóra: *A magyar népi jogéletkutatás (1939-1948) története és forrásai*. (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 6). Szekszárd, 2018.
- Nagy M. 1937 Nagy Miklós: *Takáts Sándor emlékének 1860–1932*. (A Thallóczy Lajos-társaság kiadványai 4). Budapest, 1937. 12–13.
- Papp 1939 Papp László: Népi jogszokásaink némely kérdéséről. *Ethnographia* 50 (1939). 68–77.
- Sárkány 2000 Sárkány Mihály: *A társadalomnéprajzi kutatás hazai története. Magyar néprajz VIII. Társadalom*. Budapest, 2000.

---

³⁵ Sárkány 2000. 39.

³⁶ Szendrey 1939.

³⁷ Papp 1939. 75.

- Szeberényi 2014a Szeberényi Gábor: A levéltárnok és „tanítványa”. Historiográfiai háttérrel Tagányi Károly és Holub József történetírásának összefüggéséhez. In: Csóka-Jaksa Helga-Schmelcz-Pohánka Éva-Szeberényi Gábor (szerk.) *Pedagógia - oktatás - könyvtár: Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére*. Pécs, 2014. 453–472.
- Szeberényi 2014b Szeberényi Gábor: Holub József és a Tagányi-könyvtár Pécsre kerülése. Egy „vidéki” történészprofesszori egzisztencia lehetőségfeltételei az 1920-as évek elején (I. közlemény). *Per Aspera ad Astra. A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei*. 1:2 (2014). 117–137.
- Szeberényi 2016 Szeberényi Gábor: Tagányi és Szekfű. Adalékok egy mester-tanítvány kapcsolat historiográfiai összefüggéséhez. *Aetas* 31:4 (2016). 29–56.
- Szendrey 1929 Szendrey Ákos: A közigazgatás népi szervei. *Népünk és Nyelvünk* 1 (1929). 23–38, 92–103.
- Szendrey 1936 Szendrey Ákos: Népi büntetőszokások. *Ethnographia* 47 (1936). 65–71.
- Szendrey 1939 Szendrey Ákos: Puetzfeld, Carl: Deutsche Rechtssymbolik. Berlin, 1936. Ismertetés. *Néprajzi Értesítő* 31 (1939). 401–402.
- Tagányi 1919 Tagányi Károly: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. 1. rész. A család-jog és öröklési jog köréből*. (Néprajzi Könyvtár, Új folyam 1). Budapest, 1919.
- Takáts 1906 Takáts Sándor: Törvénybéli orvosság. *Budapesti Hírlap* 26:64 (1906. március 6). 1–5.
- Takáts 1910 Takáts Sándor: A komáromi péntekösök. *Budapesti Hírlap* 30:2 (1910. január 4). 1–5.
- Takáts 1921 Takáts Sándor: *A régi Magyarország jókedve*. Budapest, 1921.

S u m m a r y

Chapters on criminal law in the work of ethnographer and collector of customary law Károly Tagányi (1858–1924)

Károly Tagányi's scientific program "A hazai élő jogszokások gyűjtéséről" (On Collecting Living Legal Folk Customs) was printed as the first volume of the new series in the Hungarian Ethnographic Library (1919), then in 1922 it was published in German as well. At the beginning of 1919 Tagányi was retired as a chief archivist. He devoted the rest of his life to ethnography: he became the head of the Hungarian Ethnographical Society (1920–1924). Tagányi's program, proposing to collect living, unwritten, informal legal customs, folkways, formalities and symbols, is purely scientific. After publishing the first volume of his book, Károly Tagányi kept on working. At the Manuscript Department of the National Széchényi Library, in Tagányi's dossier (Quart. Hung. 2278.) besides published records, manuscripts and proof-sheets of chapters on family law and inheritance law, the material of the planned continuation can also be found. As later researchers of folk law did not know either these files, particularly significant in the research of legal customs, or Tagányi's legacy in general, they could not rely on them for their work. He collected material to three further parts. The working titles of these are: (1) II. Right in rem, the customs of property law justice, right of possession; (2) III. Contract law and finally (3) IV. Criminal law, procedural law, mediation procedures. Besides hundreds of records, he also formed the final, conclusive part of his book on legal customs in which he summarized the aims of research and gave detailed instruction on the practice of collecting. This study is going to present sources from fourth volume (IV. Criminal law, procedural law, mediation procedures) with special regard to Komárom-related materials.